

Cząstka, Jan Józef / Brzozowski, Stanisław

Obchody 150 rocznicy urodzin i 90 rocznicy śmierci Ignacego Łukasiewicza

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/2, 399-404

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Akademii, lecz samych geografów, których udział był w jej pracach o wiele skromniejszy niż botaników, zoologów czy geologów.

W dalszym ciągu Sesji o *Znaczeniu Akademii Umiejętności dla rozwoju polskiej geologii* mówił prof. Marian Książkiewicz. Po nawiązaniu do działalności Komisji Fizjograficznej w ramach Krakowskiego Towarzystwa Naukowego referent scharakteryzował udział geologów w pracach tej Komisji już w ramach Akademii Umiejętności. Przedstawił prace nad *Atlasem geologicznym Galicji*, inicjowanie przez AU badań szczegółowych takich jak stratygrafia karbonu, fauna grot jurajskich, paleobotanika triasu, trzecio- i czwartorzędu, monografia Krakowskiego Zagłębia Węglowego. Prof. Książkiewicz wspominał też o gromadzeniu przez Akademię zbiorów mineralogiczno-geologicznych (późniejsze Muzeum Geologiczne PAU) wreszcie o innych formach jej działalności: publikacja prac, pomoc materialna dla zbiorów geologii na uniwersytetach galicyjskich, stypendia zagraniczne dla geologów.

Ostatnim z zakresu nauk o Ziemi był referat prof. Antoniego Gawła *Mineralogia i petrografia w działalności Polskiej Akademii Umiejętności*. Prof. Gaweł dokładnie przeanalizował dorobek uczonych polskich z tej dziedziny opublikowany w wydawnictwach Akademii, podkreślając szczególnie znaczenie prac S. i F. Kreutzów.

Zasługi Akademii Umiejętności dla rozwoju faunistyki oraz Muzeum Przyrodniczego omówił prof. Kazimierz Kowalski. Rozważania swoje oparł on o przegląd dzieł Komisji Fizjograficznej od Towarzystwa Naukowego Krakowskiego aż do roku 1952. Opis działalności organizacyjnej PAU na polu zoologii w ramach tej Komisji i późniejszego Komitetu Badań Fizjograficznych uzupełniła analiza wyników badań faunistycznych oraz roli jaką spełniało Muzeum Przyrodnicze.

Ostatnim, dziewiątym tematem Sesji były *Nauki rolnicze w działalności Polskiej Akademii Umiejętności*. Referat, z powodu nieobecności autora — prof. Tadeusza Lityńskiego, odczytał prof. Tomasz Komarnicki. Omówione zostało narastanie problematyki rolniczej w wydawnictwach Akademii, od czasów zawieszanej w 1895 r. przy Wydziale III Sekcji Rolniczej aż do jej przekształcenia w 1949 r. w Komisję Nauk Rolniczo-Leśnych. Autor referatu wskazał ważniejsze wydawnictwa oraz akcje badawcze z zakresu rolnictwa. Uchylił się jednak — jak i niektórzy poprzedni referenci — od oceny całości dorobku naukowego Akademii w omawianej przez siebie dziedzinie.

Duża ilość referatów i ograniczony czas trwania Sesji nie pozwoliły na przeprowadzenie dyskusji, jednak dorobek jej zostanie opublikowany.

Stanisław Brzozowski

OBCHODY 150 ROCZNICY URODZIN I 90 ROCZNICY ŚMIERCI IGNACEGO ŁUKASIEWICZA

Dnia 22 września 1972 r. odbyła się w Krakowie sesja naukowa z okazji 150 rocznicy urodzin i 90 rocznicy śmierci Ignacego Łukasiewicza. Zorganizował ją Zakład Historii Nauki i Techniki PAN przy współudziale Wydziału Wiertniczo-Naftowego Akademii Górniczo-Hutniczej oraz Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Obradom sesji, na której wygłoszono sześć referatów, przewodniczył prof. Jan Józef Cząstka.

Pierwszy referat — *Ignacy Łukasiewicz twórcą przemysłu naftowego* — przedstawił prof. Józef Wojnar. Przypomnił on najważniejsze daty z życia Łukasiewicza, próby destylacji ropy naftowej podejmowane przed Łukasiewiczem, jak również prace nad destylacją prowadzone już przez niego samego. Referent podkreślił

zastugi Łukasiewicza jako twórcy i organizatora przemysłu naftowego w Galicji oraz fakt, że jego prace nad destylacją ropy były pierwszymi w świecie.

Referat następny — *Ignacy Łukasiewicz jako farmaceuta oraz działacz polityczny i społeczny* — wygłosił doc. Wojciech Roeske. Na wstępie doc. Roeske stwierdził, że dotychczasowe publikacje poświęcone Łukasiewiczowi zawierają wiele nieścisłości. Następnie wspomniął, że prace nad destylacją ropy naftowej Łukasiewicz wykonał niezależnie od innych badań prowadzonych w kraju i zagranicą, co zawdzięczał głównie swoim studiom farmaceutycznym. Referent mówił, że geneza polskiej i światowej petrochemii wywodzi się z polskiej farmacji i że jej kolebką było laboratorium apteczne. Początkowo zainteresowania Łukasiewicza ropą naftową szły — zdaniem doc. Roeske — w kierunku uzyskania preparatu farmaceutycznego pod nazwą *Oleum Petrae album*. Później dopiero zwrócił on uwagę na możliwość pełnego wykorzystania własności tego surowca dla innych celów, a szczególnie nafty do lam oświetleniowych. W tym celu skonstruował Łukasiewicz, przy pomocy blachrza Adama Bratkowskiego, lampę naftową.

Referat trzeci mgr inż. Władysława Wachala dotyczył *Metod przeróbki ropy naftowej stosowanych przez Ignacego Łukasiewicza*. Referent, senior polskiego przemysłu naftowego, pochodzi z rodziny technologów naftowych, którzy współpracowali z Łukasiewiczem w jego rafinerii nafty w Chorkówce. Inż. Wachal przedstawił w zarysie rozwój produkcji materiałów oświetleniowych w pierwszej połowie XIX w. W czasach tych panowała niechęć — zarówno ze strony sfer naukowych jak i przemysłowych — do ropy naftowej i jej produktów. Wpływały na to trudności rafinacyjne. Autor referatu wspomniął o niebezpieczeństwie jakim było dla tworzącego się przemysłu naftowego w naszym kraju pojawienie się na rynku wiedeńskim amerykańskiej nafty świetlnej. Fakt ten właściwie ocenił Łukasiewicz i podjął akcję mającą na celu obronę naszych interesów. Dalej inż. Wachal omówił metody przeróbki ropy naftowej oraz rafinacji uzyskanych produktów stosowane przez Łukasiewicza w latach 1852—1882. Oparł się przy tym nie tylko na swoich własnych materiałach lecz także na ustnych relacjach inż. Tytusa Sławika i inż. Adama Niekrasza, byłych kierowników rafinerii nafty w Chorkówce.

Z kolei prof. Jan J. Cząstka przedstawił referat *Metody poszukiwania i eksploatacji złóż ropy naftowej w kopalni w Bóbrce w okresie działalności Ignacego Łukasiewicza*. W referacie omówione zostały bardzo dokładnie, stosowane przez Łukasiewicza metody poszukiwania, a następnie eksploatacji złóż ropy naftowej w okresie jego współpracy z Tytusem Trzeciekim (metody te były początkowo bardzo prymitywne). W 1856 r. dołączył do nich Karol Klobassa, właściciel terenów leśnych w Bóbrce, na których znajdowały się wycieki ropy naftowej i wypływy gazu ziemnego. Powstała wtedy spółka naftowa. Spółka ta była pierwszym przedsiębiorstwem naftowym powstałym na ziemiach polskich. K. Klobassa, jako właściciel terenów w Bóbrce, zwrócił się do władz górniczych (Starostwo Górnicze w Krakowie) o uzyskanie uprawnień do prowadzenia robót. Po ich uzyskaniu sprowadzono górników ze Słowacji i Górnego Śląska i przystąpiono jeszcze w 1856 r. do głębieńszybów. Od tego czasu kopalnia ropy naftowej w Bóbrce stała się prawdziwym zakładem górniczym. W dalszym ciągu referatu prof. Cząstka omówił dzieje kopalni i stosowanych w niej metod pracy aż do roku 1893 czyli do czasu, gdy przeszła ona w posiadanie Kanadyjczyka Williama Henryka Mac Garve'a.

Piątym referentem był doc. Jerzy Hołubiec. Mówił on na temat: *Ignacy Łukasiewicz jako konstruktor lampy naftowej*. Doc. Hołubiec przypomniał na wstępie, że skonstruowane przez Łukasiewicza lampy naftowe po raz pierwszy zastosowane zostały 31 VII 1853 do oświetlenia szpitala we Lwowie. W dalszym ciągu omówił różne rodzaje lamp olejnych, używanych w pierwszej połowie XIX w., zwracając uwagę na ich wysoki koszt. Prelegent dowodził, że Benjamin Silliman — przedstawiany w wielu publikacjach jako konstruktor lampy naftowej — konstrukcją

lamp nigdy się nie zajmował¹. Autor referatu wskazał również, że podawane od wielu lat w prasie polskiej wiadomości, jakoby Rudolf Ditmar (wiedeński producent lamp olejnych a następnie naftowych) miał ulepszyć lampy naftowe Łukasiewicza są nieprawdziwe. Doc. Hołubiec omówił jedną z pierwszych lamp naftowych produkowanych przez Ditmara; była to odpowiednio przerobiona lampa olejna (tzw. przesuwna). W końcu swojego wystąpienia referent wskazał, że wyniki ostatnich badań potwierdzają pierwszeństwo Ignacego Łukasiewicza w zbudowaniu prostej i taniej lampy do oświetlania naftą. Chociaż lampy naftowe rozwinęły się w oparciu o istniejące już wówczas lampy olejne nie pomniejsza to w niczym zasług Łukasiewicza.

Ryc. 1. Bóbrka. Obelisk wystawiony przez I. Łukasiewicza (fot. Z. Wójcik)

Ostatni referat *Wacław Wolski* (1865—1922) wygłosił prof. Jan J. Cząstka. *Wacław Wolski* wykonał szereg prac naukowych i technicznych o dużym znaczeniu dla przemysłu naftowego. Były to prace przede wszystkim z zakresu techniki wiertniczej. Opracował naukowo rolę nożyc ogniowych i obciążnika przy wierceniu udarowym; następnie opracował nowe kalibry połączeń gwintowych narzędzi wiertniczych. Najważniejszym osiągnięciem *Wacława Wolskiego* była konstrukcja tarana wiertniczego. Ponadto zajmował się on zagadnieniami wydobywania ropy naftowej i gazu ziemnego. W 1896 r. — jako jeden z pierwszych w Europie — przeprowadził w Schodnicy próby wydobywania ropy naftowej za pomocą sprężonego gazu ziemnego, przy czym zastosował tzw. smoczek własnego pomysłu. *Wolski* wprowadził także ujmowanie gazu ziemnego wypływającego z otwo-

¹ Zob. J. Hołubiec: *Historia lamp naftowych*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1971 nr 4 s. 739—768.

rów wiertniczych w celu zużytkowania go jako paliwa do kotłów parowych oraz przeprowadzał pierwsze próby skraplania gazów naftowych. Drugą dziedziną, której Wolski poświęcił wiele uwagi były sprawy ekonomiczne przemysłu naftowego. Dzięki jego staraniom powstał w 1908 r. Krajowy Związek Producentów Ropy, który odegrał poważną rolę w przemyśle naftowym Galicji.

Po wygłoszeniu referatów wywiązała się ożywiona dyskusja. Najbardziej gorącą polemikę wywołała sprawa konstrukcji lampy naftowej przez Łukasiewicza. Doc. Hołubiec zakwestionował słuszność informacji podanej w artykule inż. Wachala zatytułowanym *Ignacy Łukasiewicz na tle epoki* („Technika Smarowicza” 1972 nr 2). Inż. Wachal poddał tam w wątpliwość zasługi Łukasiewicza jako konstruktora lampy naftowej. W toku dyskusji autor wspomnianego artykułu podtrzymał swoje stanowisko, twierdząc, że nie było potrzeby konstruowania specjalnej lampy naftowej, gdyż nafta doskonale pali się w lampach olejnych.

Ryc. 2. Pomnik I. Łukasiewicza w Krośnie (fot. Z. Wójcik)

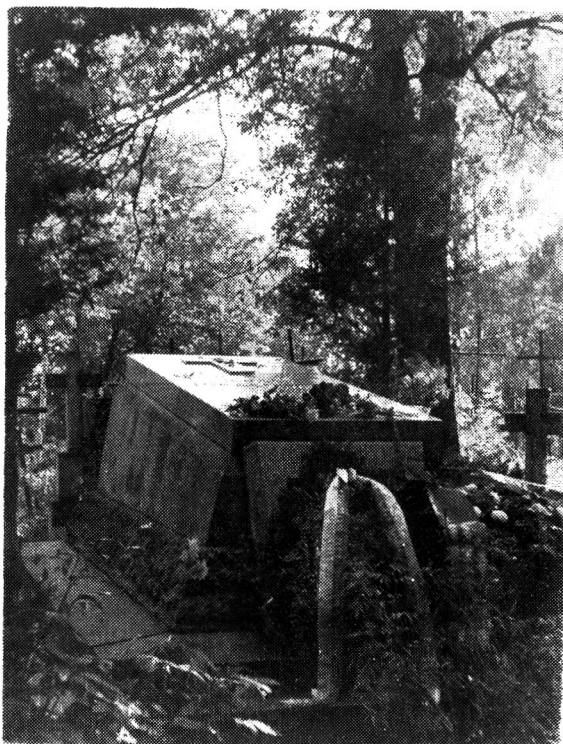
Na temat ten zabierali głos ponadto prof. J. Cząstka, doc. W. Roeske i doc. S. Brzozowski. Odwoływano się do źródeł i wypowiedzi osób współczesnych Łukasiewiczowi, jak np. A. Jabłoński, S. Morawski, W. Anczyc. Dyskusję podsumował prof. Cząstka stwierdzając, że problem jest trudny do rozstrzygnięcia, ale w oparciu o informacje zawarte w pracach wyżej wymienionych autorów należy przyjąć jako fakt bezsporny, że Łukasiewicz próbował najpierw stosować używane dotychczas lampy olejne do świecenia naftą, a gdy to nie dało dobrych wyników przystąpił wspólnie z Bratkowskim do wykonania specjalnej lampy. Z braku oryginalnej

lampy skonstruowanej przez Łukasiewicza trudno jest mówić o szczegółach jej budowy. Wiadomo, że po zademonstrowaniu lampy w Szpitalu Powszechnym we Lwowie Łukasiewicz przestał interesować się tymi sprawami i poświęcił się problemom przemysłu naftowego.

W dyskusji mówiono także o konieczności nazwania któregoś z nowych zakładów rafineryjnych imieniem Łukasiewicza oraz o sprawie odnowienia grobu jedynej jego córki, znajdującego się na cmentarzu w Jaśle.

Zamykając sesję prof. Czastka stwierdził, że bardzo potrzebne jest opracowanie nowej, wyczerpującej monografii o Ignacym Łukasiewiczu, do której wiele materiałów dostarczyły z pewnością wygłoszone referaty.

Następnego dnia uczestnicy sesji udali się autobusem do Krosna, gdzie wzięli udział w dalszych uroczystościach, które pod patronatem Wiceprezesa Rady Ministrów PRL i Ministra Górnictwa i Energetyki, mgr inż. Jana Mitreği, zorganizowało Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Polsce, Związek Zawodowy Górników, Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Chemicznego oraz Komitet Historii Nauki i Techniki PAN.

Ryc. 3. Grób I. Łukasiewicza w Zręcinie (fot. Z. Wójcik)

Uroczystości odbyły się w Domu Górnika-Naftowca. Obrady prowadził Stanisław Waś, przewodniczący Zarządu Okręgowego Związku Zawodowego Górników-Naftowców. Referat wstępny wygłosił mgr Tadeusz Kapcia, przewodniczący Zarządu Głównego Stowarzyszenia Naukowo-Technicznego Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Polsce. Prelegent przedstawił sylwetkę Łukasiewicza

i omówił jego znaczenie jako twórcy polskiego przemysłu naftowego oraz działacza politycznego i społecznego. Następnie — osobom zasłużonym dla rozwoju polskiego przemysłu naftowego — wręczono medale Ignacego Łukasiewicza. Po zakończeniu uroczystości, uczestnicy jej udali się pod pomnik Łukasiewicza gdzie złożono wieńce; wieńce złożono także na grobie Łukasiewicza w Zręcinie oraz w Bóbrce przed pamiątkowym obeliskiem, ustawionym tam w 1872 r. przez Łukasiewicza.

W dniu 24 września odbyła się w Krośnie jeszcze jedna sesja naukowo-historyczna pod nazwą *Wczoraj dziś i jutro polskiego przemysłu naftowego*. Zorganizowało ją Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Polsce. Obradom przewodniczył prof. Stanisław Wdowiarz.

Na sesji wygłoszono następujące referaty: *Łukasiewicz — twórca lampy naftowej* (doc. Jerzy Hołubiec); *Dorobek i perspektywy polskiego górnictwa naftowego* (dr Piotr Karnkowski); *Dorobek i perspektywy rozwoju przemysłu rafinerii ropy* (mgr inż. Władysław Zajeziński); *Dorobek i perspektywy rozwoju transportu, magazynowania i dystrybucji produktów naftowych* (J. Banasik). Dostarczyły one wiele ciekawego materiału dotyczącego — tym razem — głównie współczesnego stanu polskiego przemysłu naftowego. Po wygłoszeniu referatów odbyła się interesująca dyskusja.

Jan Józef Cząstka, Stanisław Brzozowski

WAGOWIE W KULTURZE POLSKIEJ

Sesja popularnonaukowa w Łomży, 25—26 listopada 1972 r.

Ziemia Łomżyńska wydała kilku wybitniejszych przedstawicieli nauki i kultury polskiej. Z nią związani byli: Zygmunt Gloger (1845—1910), autor kilkudziesięciu poważnych prac naukowych (m. in. *Encyklopedii staropolskiej*, *Budownictwa drzewnego i wyrobów z drzewa*, *Roku polskiego*, *Księgi rzeczy polskich*, *Pieśni ludu polskiego*, *Dawnej Ziemi Łomżyńskiej*, *Geografii historycznej ziem dawnej*

Polski, *Słownik gwary polskiej i imion własnych w polskiej ziemi historycznej*) Feliks Bernatowicz (1786—1836), m. in. autor romansu historycznego, opartego na wzorach powieści Waltera Scotta, *Pojata córka Lizdejki...*, pedagog i dyrektor Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie Jakub Falkowski (1775—1848) oraz pedagog i historyk Tomasz Sylwester Dziekoński (1790—1875), Wawrzyniec Wysocki (ur. w 1795 r.) i Leon Rzecznowski (1818—1887). W Ziemi Łomżyńskiej urodził się także znany filozof, znawca Platona, Wincenty Lutosławski (1863—1954)¹.

¹ Zob. H. Czernek: *Zastężeni ludzie Ziemi Łomżyńskiej i Wiskiej*. „Literatura Ludowa” 1962 nr 4—6 s. 37—41.